

DANIŞMAN RAPORLARI

Tulga ULUS

Danışmanlık veya hakemlik, akademik dünyanın mutfağında ustadan çırağa bilgi akışı ile sağlanan ve uzun bir çalışma süresi ile çok sayıda değerlendirme sonucunda belli bir olgunluğa erişen, bilimsel değerlendirme gücüdür. Danışmanlar, belli bir standarta sahip yayınların, olmayanlardan ayrılmasına çalışırlar. Basılan eserler içerik ve biçimsel olarak onaylanmış olarak değerlendirilmelidir.

Eğitim standart olmayıp tamamen deneyimlere dayanmaktaysa da son zamanlarda bazı akademik dergilerin veya kurumların düzenlediği, yeni başlayan ve eski hakemleri, editörleri, yazarları bir araya getirdikleri kurslar ile eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca editörlerde, danışmanlara eserin değerlendirilmesi için ipuçlarını içeren hazırlanmış formlar göndermektedirler. Değerlendirme işlemi ile ilgili ilk düşünülmesi gereken danışmanın değerlendirmekle sorumlu olduğu eserle ilgili bilgi sahibi olması, eğer o konuda yeterli bilgi ve deneyimi yoksa bu durumu editöre bildirmesidir. Makaleye hak ettiği zamanı ayrılabilir. Özellikle eseri değerlendirmeyi kabul eden hakem verilen süreye dikkat etmelidir. Makale konusu ile ilgili olarak uluslararası indekslerde tarama yapabilmeli, yazar grubunun, varsa konu hakkındaki diğer yayınları ile de ilgili olarak bilgi sahibi olmalıdır. Sonuçta danışman raporu, incelenen araştırma eserine çok değerli bilgi birikimi aktarabilir, yeni yollar gösterebilir. Detaylı ve yapıcı yorumlar, kolay ret cevaplarından çok daha emek gerektirir ama bilimsel ilerlemeye de önemli, isimsiz katkılar yapar.

1990'lardan bu yana hakemlerin çalışmalarını raporlamaları için giderek artan oranda dergilerin hazırladığı rapor bildirim formları oluşturulmaktadır. Bu formlar çoğu zaman kontrol listesi şeklinde hazırlanmaktadır. Bu formlar ile hem raporlamada belli bir standart ortaya konulmaya çalışılmakta hem de raporların kalitesinin artırılmasına çalışılmaktadır. Hakemlere yardımcı olması için hazırlanan klavuzlar ile ilgili olarak 116 derginin web sitesi incelendiğinde, sadece % 35'nin web sitelerinde devamlı olarak hakemlere yardımcı yol haritaları içerdiği, bunun da sadece % 46'nın hakem değerlendirmesindeki kriterlerin detaylı içeriğine ait açıklamaları içerdiği tespit olunmuştur (1).

Danışman raporları geciktirilmeden, süresinde gönderilmelidir. Bu hem değerli eserlerin zamanında okuyucuya ulaşmasını sağlar, hem de emek veren yazarın konusundaki yarışta geri kalmamasına katkıda bulunur. Ancak zamanında ve yerinde değerlendirmeler yapan hakemin de editörlerce daha çok iş yüküne boğularak cezalandırılmaması gerekir. Editörlerin makalenin dergi için son değerlendirmesini danışmanlara göndermesi, danışmanların diğer meslektaşlarının görüşlerini öğrenmesi ve kendi emeklerinin sonucu hakkında bilgi sahibi olmaları açısından önemlidir.

Doç.Dr.A.Tulga ULUS - Türk Tıp Dizi Komite Üyesi

Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi Kalp ve Damar Cerrahisi Kliniği - ANKARA
uluss@yahoo.com

Hakemlerin detaylı incelemeleri ve uluslararası indeksleri taramaları sayesinde yayın etiği ihlalleri de tespit olunarak yazarların dikkatleri çekilmektedir. Bir yayının birden fazla dergiye gönderildiği veya bir kısmının aynen kopyalandığı yeni yazılımlar sayesinde daha kolay anlaşılabilir. Bunun için yayın evlerinin, dergilerin ve kurumların gerekli yatırımları yaparak bu donanımları kullanmaları katkı sağlayacaktır. Yazarların araştırma etiğine ve yayın etiği konusunda bilgi sahibi olmaları ve bu konuda çok dikkatli davranmaları önemlidir.

BMJ (British Medical Journal) de yer alan 607 hakem, iki çalışma grubuna (yüz-yüze eğitim veya kendi kendine eğitim paketi) ayrılmış olup ayrıca bir de kontrol grubu eklenerek her hakemin hazırlanan 3 test yazısını (yazılarda hazırlanan 9 majör ve 5 minör metodolojik hata vardır) değerlendirmeleri istenmiştir. Böylece değerlendirmelerin kalitesinin ve verilen eğitimin sonucu araştırılmıştır. Verilen test yazılarındaki majör hatalardan ortalama tespit edilen hata oranı, birinci yazı için 2.58, ikinci yazı için 2.71 ve üçüncü yazı için 3.0 olarak bulunmuştur. Gruplararası ve değerlendirilen yazılar arası fark bulunmamıştır. Sonuç olarak editörlerin, başvuran bir makalede yer alan hataların bir çoğunu, hakemlerin tespit edebileceklerini düşünmesi yanlıştır. Ayrıca kısa süreli verilen eğitimlerinde katkısı düşüktür (2).

Danışman raporları akademik ve bilimsel üslupla yazılmalı, asla aşağılayıcı veya incitici olmamalıdır. Sonuç ret olsa da bir sonraki araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için yapıcı ve destekleyici olmalıdır. Ayrıca eleştiriler açık ve anlaşılır olmalıdır. Yazarın anlayamayacağı veya ulaşamayacağı bilimsel veri veya kaynaklar örnek gösterilmemelidir. Bir anket çalışmasında, 283 araştırmacıya danışman raporları hakkındaki görüşleri sorulduğunda; % 61.8 danışmanın yetersiz olduğunu, % 50.5 danışmanın taraflı olduğunu, % 22.7 yetersiz kaynakların yayına konulmaya çalışıldığını, % 17.7 raporlarda kişisel saldırılara maruz kaldıklarını, % 9.6 danışmanın kendisinin de aynı başlıkta yayın yaptığı için raporunu geciktirdiğini, % 6.8 danışmanın gizlilik ilkesine uymadığını, % 4.5 danışmanın yayına ait fikir, metod veya sonuçları izinsiz kullandığını belirtmiştir (3). Sekizyüzyirmibir danışmanın katıldığı anket çalışmasında ise, hakem raporlarının kalite skorunun genç yaş ile kuvvetli korelasyon göstermekte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca akademik enstitülerden gelen raporlar daha yüksek puan almıştır. Hakemlerin cinsi, kaç yıldır hakemlik yaptıkları ve akademik durumları ile ilgili bir korelasyon bulunamamıştır (4). Bir başka çalışmada ise 84 editörün değerlendirdiği 1499 danışmana ait 14808 değerlendirme 14 yılı kapsar bir şekilde araştırılmıştır. Hakem raporlarının % 92'inde zamana bağlı bir skor düşüşü görülmüştür. Bunun nedeninin hakemlerin önceliklerinin veya beklentilerinin azalması olabileceği belirtilmiştir (5).

Eserin değerlendirilmesi için uygun sayı ve deneyimde hakem bulmak editörler için her zaman kolay değildir. Deneyimli danışmanlar yoğun olduklarından zaman ayırmaları zor olacaktır. Daha az deneyimli hakem raporlarından gerekli sonucu çıkarmak ve yayın hakkında nihai kararı verebilmek editör için tam bir sorun olabilmektedir. Bu nedenle bazen çok sayıda danışmana aynı eser yollanmaktadır. Bu da editörün masasında ve yazar grubunun bilgisayarında çok sayıda eleştiri yumağının birikmesine neden olur. Bazen yazar eseri düzeltmenin yeniden bir araştırma yapmaktan daha da zor olacağını hisseder ve cevap yazmaktan yorulur. Eleştiri miktarı da eseri daha iyi bir hale getirme niyetinden yazar grubunun işten el çekmesine neden olabilir. Bu eserin dergiden geri çekilmesinden, tamamen tozlu raflarda unutulmasına kadar değişik bir tepki olabilir.

Danışmanlık sisteminin her ne kadar istenilen akademik başarıyı yakalayıp yakalayamadığı tartışılmak istense de, daha organize ve eğitim sürecini tamamlamış yeni bir sistem de oluşturulamamıştır.

KAYNAKLAR

1. Hirst A, Altman DG. Are peer reviewers encouraged to use reporting guidelines? A survey of 116 health research journals. *PLoS One*. 2012;7(4):e35621.
2. Schroter S, Black N, Evans S, Godlee F, Osorio L, Smith R. What errors do peer reviewers detect, and does training improve their ability to detect them? *J R Soc Med*. 2008 Oct;101(10):507-14.
3. Resnik DB, Gutierrez-Ford C, Peddada S. Perceptions of ethical problems with scientific journal peer review: an exploratory study. *Sci Eng Ethics* 2008;14(3):305-10.
4. Kliever MA, Freed KS, DeLong DM, Pickhardt PJ, Provenzale JM. Reviewing the reviewers: comparison of review quality and reviewer characteristics at the American Journal of Roentgenology. *AJR Am J Roentgenol*. 2005 Jun;184(6):1731-5.
5. Callaham M, McCulloch C. Longitudinal trends in the performance of scientific peer reviewers. *Ann Emerg Med*. 2011 Feb;57(2):141-8.

